

Г. О. Станиціна, Л. І. Виногородська

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ІСТОРІЮ ПОЛІСЬКОЇ ІСТОРИКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття вводить до наукового обігу невідомі архівні матеріали, що стосуються історії Поліської експедиції й зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України.

Ключові слова: археологічні знахідки, дослідження торфовищ, рудні, видобуток торфу, залізрудна промисловість, експедиція, Полісся.

Історія Поліської історико-технологічної археологічної експедиції бере свій початок у 1930 р., коли у зв'язку з індустріалізацією країни, реконструкцією і механізацією промисловості та сільського господарства, почалася розробка торфовищ як місцевого палива [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 306, арк. 30]. В процесі добування торфу часто-густо траплялися знахідки (кістки давно вимерлих тварин та речі стародавніх культур, а саме: знаряддя праці, прикраси, навіть спорудження та рештки будівель на палях, мости, дороги серед болота тощо [Там само, арк. 1]. На цей факт звернули увагу археологи, 11 травня 1930 р. ВУАК посилає листа (вихідний № 969) до Укрторфтресту з проханням: «Український Археологічний Комітет просить Вас надіслати йому копію п'ятирічного плану розробки торф'яників на терені України й терміново повідомити його, в яких місцях намічено торфорозробки цього року, щоб Комітет мав змогу ув'язатися з Вами і послати свого представника для наукових спостережень під час переведення згаданих робіт»¹ [Там само, арк. 27].

У відповідь ВУАК одержав 28 травня 1930 р. лист за підписом Голови правління та завідуючого планово-економічного відді-

лу Укрторфоб'єднання: «До Всеукраїнського Археологічного Комітету. Київ, Почтамт, скринька 31. На В/№ 969 повідомляємо, що п'ятирічного пляна Укрторфоб'єднання зараз друкують, коли його буде надруковано, ми Вам надішлемо. Щодо місць торфорозробок — до цього їх додаємо» [Там само, арк. 28].

20 травня 1930 р. Л.Д. Дмитров пише «Доповідну записку» до ВУАКу, (одержану там тільки 5 червня 1930 р. за вхідним № 600), в якій сповіщає ВУАК, що: «за директивами влади і в здійсненні п'ятирічного плану Укрторфтрест і деякі інші аналогічні організації вже почали швидкими темпами розроблювати торфовища України.

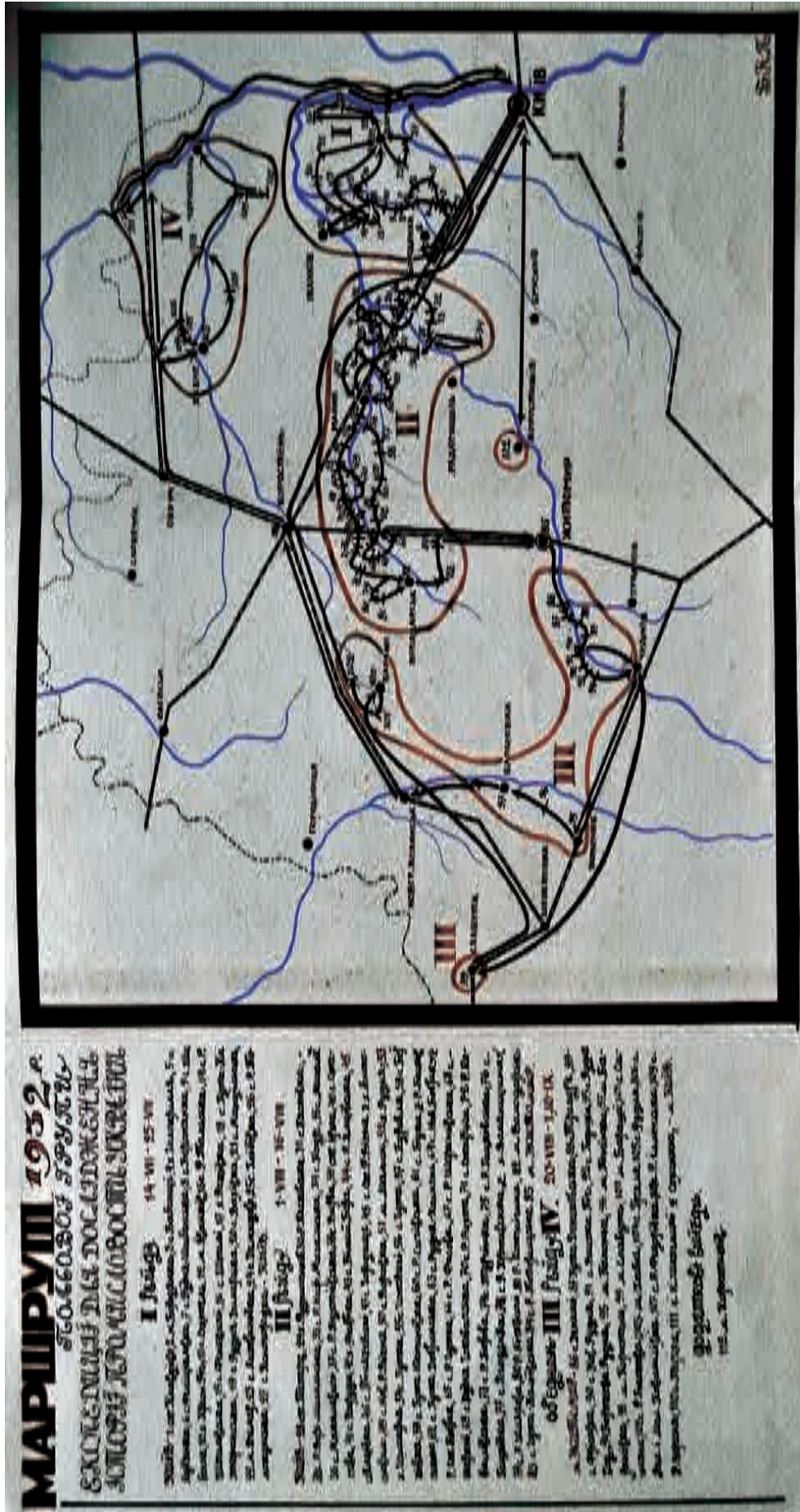
Але торфовища, як відомо, такі місця, що ні в якому разі не можуть залишатися поза увагою археолога.

Досить навіть бігло прочитати спис торфовищ, що їх намітив Укрторфтрест до розробки на термін 1930—1934 рр. то не можна не звернути увагу на те, що майже всі ці місцевості мають за собою велике історичне минуле.

А тому, на нашу думку, дуже бажано було б, щоб ВУАК, як головний Штаб Української Археології, взяв на себе ініціативу в справі організації та систематичного, послідовного розв'язування торф'яної проблеми» [Там само, арк. 30—31].

Л.Д. Дмитров також додав список торфовищ, що їх мав розробляти Укрторфтрест. У списку вказано 19 округів, на яких зазначено 50 торфовищ, серед них і Коростенська округа, на якій передбачалось розробляти такі торфовища: Моства, Малин (р. Ірша), «Гвозді», «Бучмани», Броницька, Городськ, Рудня Радовельська та «Озеряни» [Там само, арк. 32].

1. У цитатах збережено мову, стиль і правопис архівних документів.

План маршруту Польової групи «Експедиції для дослідження історії промисловості України» в 1932 р. [НА ІА НАН України, ф. ПМГ / Поліся, стр. 3, арк. 2]

Ще раніше питанням дослідження торфовищ займався І. Ф. Левицький. 11 серпня 1930 р. Коростенський Окружний музей краєзнавства звернувся до ВУАКу з листом за № 527: «*цим Коростенський музей доводить до відому ВУАКу, що в свій час питанням дослідження минулих культур в торфовищах Коростеницини зацікавився був археолог т. Левицький, який в погодженні з Коростенським музеєм склав плян цих досліджень, а також остаточно був договорилося в цій справі з Коростенською округовою Мелеоспілкою, яка повинна була сприяти цим досліддам і допомагати при проведенні їх.*

Кошторис витрат на вищезгадані археологічні дослідди т. Левицький надіслав уже до Всеукр[аїнського] Комітету охорони пам'яток культури.

Цими днями з Укрнауки надійшло до Коростенського музею повідомлення про те, що Укрнаука на справу археологічних досліджень торфовищ Волині відпускає 900 крб.

Зараз Коростенський музей дбає лише про те, аби ці дослідди були переведені біжучого року і в зв'язку з цим просить ВУАК не відмовити, коли це можливо, скоротити, або й зовсім припинити археологічні дослідди на Артемівщині з тим, щоб в вересні місяці т. Левицький міг одержати в Коростенському музеї гроші і приступити до археологічного вивчення торфовищ Волині.

Директор Музею Корній Червяк» [Там само, арк. 2].

ВУАК відповів на лист Коростенського музею вже взимку, на початку нового року листом за № 22 від 8 січня 1931 р.: «*В зв'язку з повідомленням від Музею за № 527 з 11.08.1930, ВУАК просить В/Музей негайно подати йому вичерпуючі інформації про наслідки археологічних досліддів торфовищ Коростеницини, що їх мав переводити в осені 1930 археолог І. Ф. Левицький, а також надіслати йому копію пляну дослідження торфовищ Коростеницини, що свого часу склав І. Ф. Левицький.*

Голова ВУАКу акад. О. Новицький, за Вчен[ого] секр[етаря] В. Барвінок».

У Науковому архіві ІА НАНУ зберігається копія цього листа, вона не підписана, проставлено тільки дату і вихідний номер [Там само, арк. 9].

3 лютого 1931 р. Археологічний відділ ВУАКу заслухав чергову доповідну Л. Д. Дмитрова, в якій він, крім іншого, поінформував ВУАК про те, що: «*провадив свою роботу в таких напрямках: 1) зв'язався майже зо всіма організаціями та установами, що провадять торфорозробки; 2) з метою організації на місцях торфорозробок збору археологічного матеріалу склав відповідного об'єжника, якого й було надіслано кому належить, а саме: Інспектурою охорони пам'яток старовини й культури, Археологічним Музеєм та Музеєм Краєзнав-*

тва, Інсторфу, Українському Торф'яному Тресту, Земвідділу, Силікаттресту. 3) Двічі особисто виїжджав на Бучанську торфорозробку з метою ознайомлення цієї справи. 4) З метою загострення уваги археологією та тих осіб, що цікавляться археологією склав невеличку статтю про археологічне значіння торфовищ, яка друкується в 3 ч. Хроніки ВУАКу» та інше [Там само, арк. 14—14 зв.].

Крім того, він виклав у Доповідній записці свою точку зору на те, як Археологічний відділ ВУАКу має підготуватись до наступної кампанії робіт на торфовищах у 1931 р. [Там само, арк. 16—16 зв.].

23 березня 1931 р. відбулось засідання комісії Всеукраїнського Археологічного Комітету ВУАН щодо дослідження торфовищ на терені України, на якому були присутні: академік О. П. Новицький (голова ВУАКу), П. П. Курінний (секретар ВУАКу), Л. Д. Дмитров (співробітник ВУАКу), В. М. Базилевич (від Краєвої Інспектури Охорони Пам'яток Культури), Д. К. Зеров (Інсторф — від Української філії Науково-Дослідного Інституту торф'яної промисловості — Г. С., Л. В.), т. Косой (райком спілки гірників), т. Любецький (Укрторфоб'єднання). На цьому засіданні заслухали доповідь Л. Д. Дмитрова «Торфова проблема в археології», а також розглянули та обговорили таку важливу тему як: «Питання форм організаційної ув'язки проміж ВУАКом та торффорганізаціями». За результатами ухвалили просити керівні торффорганізації та Президію Спілки Торф'яників дати директиву на місця охороняти пам'ятки, що трапляються під час робіт на торфовищах, та телеграфно повідомляти ВУАК про їх виявлення. Були також узгоджені й інші питання, зокрема підготовлена «Інструкція» для робітників торфо- і меліорозробок [Там само, арк. 34]. Протягом 1931 року було проведено ще кілька засідань ВУАКу спільно з представниками торфорозробних організацій.

Восени 1931 р., а саме — 16 жовтня Л. Д. Дмитрову було видано «Мандат», в якому зазначалось: «*що йому доручено прочитати слухачам курсів по підвищенню кваліфікації робітників Торфпромиловости цикл лекцій з Археології, ув'язавши ці лекції із справою археологічного дослідження торфовищ»* [Там само, арк. 62].

7 лютого 1932 р. Л. Д. Дмитров пише чергову «Доповідну записку», яка була заслухана на зборах Археологічного відділу ВУАКу 27 лютого 1932 р. В ній було зазначено: «*В той час як підсумки минулого 1931 р. господарчого року, що проходив, як відомо, під знаком підвищення добування і розроблювання торфовищ УСРР та спророважався розкритєм величезної площі торфових надр (за даними УТО 1931 р. розкрито площу більш ніж 100 га з 600 тис. тон кубометрів торфу з пересічною глибиною 3 м)... справа археологічного дослідження торфовищ минулого 1931 р. не тільки ні на крок*

не посунулася вперед, порівнюючи з 1930 р., а навпаки, навіть посунулася далеко назад, бо величезні площі торфовищ УСРР, що розроблялися без жодного археологічного догляду, назавжди загинули для археологічної науки».

Самокритично вказавши на недоліки в роботі, Л. Д. Дмитров намітив цілий ряд заходів, які потрібно здійснити в новому сезоні, щоб нічого не пройшло повз увагу археологів [Там само, арк. 67—80].

14 березня 1932 р. відбулась широка нарада по обговоренню питання що до планування археологічного дослідження торфовищ 1932 р. на яку ВУАК запросив і представника ВУАН [Там само, арк. 84].

А 22 березня 1932 р. ВУАК звернувся з листом до Торффакультету Гірничого Інституту з проханням дати змогу представникові ВУАКу Л. Д. Дмитрову прочитати для студентів-практикантів Торффакультету, які будуть надіслані на практику на торфозробки, лекції на тему «Торфовища й археологія». Крім цього, ВУАК просив сприяти утворенню серед студентів Торффакультету окремих археологічних кореспондентів, які б систематично й регулярно сповіщали ВУАК про знахідки різних пам'яток матеріальної культури під час розробки торфовищ [Там само, арк. 86].

Вже 1 квітня 1932 р. ВУАК звернувся до Сектору науки НКО УСРР з «Доповідною запискою» за вихідним № 185, в якому, крім усього іншого, було зазначено, що для успішної роботи археологів на торфовищах, потрібно створити такі ж умови, які було створено для дослідження археологічних пам'яток на Дніпрельстані, крім того, він констатував, що: «Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН, надаючи величезної ваги торф'яній проблемі в археології протягом останніх двох років увесь час намагався організувати справу дослідження торфовищ. Але всі намагання добитися від відповідних Райвиконкомів належних асигнувань не дали будь яких позитивних наслідків. А проте досвід двох останніх рр. вперто каже що торфовища весь час дають багато цінного археологічного матеріалу, навіть решток споруджень, які на превеликий жаль залишаються без дослідження і губляться для науки» [Там само, арк. 87—88].

3 квітня 1932 р. ВУАК звертається з листом, за вихідним № 187, до Української філії Науково-Дослідного Інституту торф'яної промисловості «Укрінсторфу», як до єдиної науково-дослідної установи, де скупчено всебічне дослідження торфовищ України, з проханням тримати з ними науковий зв'язок через свого наукового співробітника Л. Д. Дмитрова [Там само, арк. 89].

Того ж дня, тобто 3 квітня, ВУАК надсилає також листа до Київської Інспектури Охорони Пам'яток Культури, в якому сповіщає, що ВУАК, на своєму засіданні 27 лютого цього

року ухвалив, що: «... конче потрібно до початку робіт на торфовищах зробити попереднє маршрутне археологічне обслідування всіх тих ділянок і кар'єрів торфовищ, що їх намічено до розробки [року] 1932».

А тому, ВУАК просить Київську Інспектуру Охорони Пам'яток Культури вжити заходів, щоб негайно були обслідувані представником Інспектури всі ті ділянки та кар'єри торфовищ, що їх незабаром почнуть розроблювати.

В разі, якщо Інспектура не має можливості проробити це негайно своїми силами, то ВУАК може рекомендувати свого співробітника Л. Д. Дмитрова, як археолога-торфознавця» [Там само, арк. 93].

18 квітня ВУАК звернувся до Президії ВУАН з листом за № 227, в якому сповіщав, що для належного дослідження торфовищ ВУАК не мав можливості через цілковиту відсутність будь яких коштів, а всі намагання ВУАКу добитися від Президії ВУАН, а також від відповідних Райвиконкомів належних асигнувань, не дали позитивних наслідків. Далі ВУАК сповіщав: «А проте досвід двох останніх років рішуче й настирливо показує, що торфовища дають весь час силу цінного археологічного матеріалу. Не кажучи вже про звичайні археологічні знахідки, як кам'яні знаряддя, кремінці, кістки, дерев'яні речі, тощо, під час розроблення торфовищ виявляються ще досить часто рештки якихось дерев'яних споруджень, що на превеликий жаль, до свого часу залишалися без дослідження і таким чином гинули для науки. Наприклад, тут можна послатися на виявлення човна на Андрушівському торфовищі, виявлення стародавніх дерев'яних споруджень на Замглаївському, Мовченському, Запоричькому та Бучанському торфовищах».

Безперечно, ці факти наочно доводять, що археологічне дослідження торфовищ не лише бажано, а навпаки конче потрібно й невідкладно» [Там само, арк. 99].

В цей же день, 18 квітня, 1932 р., було направлено листа, за вихідним № 224, і до Укрторфоб'єднання з проханням допомагати ВУАКу в археологічному дослідженні торфовищ: «Торфовища, як відомо, є такий об'єкт наукового дослідження, де стикаються інтереси багатьох наук і між іншим інтереси археології».

Отже, намагаючись поставити справу археологічного дослідження торфовищ України під час їх розробки на належну височину і бажаючи усунути ті негативні явища, що їх спостерігалось в попередні роки, коли на торфовищах безпощадку знищувалися різні пам'ятки матеріальної культури і таким чином губилися для науки, Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН вважає за конче потрібне й доцільне провадити свою роботу в самому найцільнішому зв'язку з УТО і просить всемірно допомагати ВУАКові в цій справі.

Члени «Експедиції для дослідження історії промисловості України» в 1932 році після конференції в м. Житомир [НА ІА НАН України, ф. ПМК / Полісся, спр. 3, арк. 4]

Тримати зв'язок з УТО ВУАК доручає своєму науковому співробітникові т. Л. Д. Дмитрову.

Про наслідок цього ВУАК просить повідомити його за адресою...» [Там само, арк. 95].

На 1932 р. було заплановано організувати експедицію по всебічному вивченню території Правобережного Полісся. Ще наприкінці вересня 1931 р. проф. О. П. Оглоблін підняв питання перед Сектором науки НКО УСРР про потребу організувати експедицію для дослідження історії промисловості України. Як сказано в звіті за 1932 р.: «На 1932 р. було визначено терен Правобережного Полісся, де особливо гостро повстало завдання всебічного виявлення індустріальної спроможності за основними настановленнями Партії та Уряду в напрямкові мобілізації місцевих ресурсів, — зокрема в галузі належного використання для соц. промисловості покладів і родовищ корисних копалин. Колишній розвиток залізо-рудної промисловості, наявність скляних і порцеляново-фаянсових підприємств, нарешті проблема текстильної промисловості в зв'язку з поширенням технічних культур — все це має спільний характер для Полісся в цілому. Тим то справа організації експедиції, вже в первісних передбаченнях, накреслює охоплення й Північного лівобережжя, з поступовим поширенням дослідів на весь терен УСРР за відповід-

ними істор. економічними районами» [НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 15, спр. 3, арк. 6].

13 травня 1932 р. ВУАК направляє листа за вихідним № 256 до Президії II-го відділу ВУАН такого змісту: «У зв'язку з організацією експедиції з 3 [трьох] Академій щодо вивчення Полісся Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН вважає за конче потрібне вивчати з археологічного боку торфовища на цій території. Оскільки це питання також поставлено у тематичному плані ВУАКу, то ВУАК просить Президію II Відділу включити до складу експедиції археолога» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, арк. 105].

11 червня 1932 р. ВУАК надсилає «Доповідну записку» за вихідним № 301 до Сектору науки НКО УСРР такого змісту: «В зв'язку з тим, що вже розпочалися і провадяться підсиленням темпом роботи на торфовищах, а також беручи до уваги, що з місць торфорозробок надходять тривожні чутки про знахідки археологічних речей, що потребують охорони та дослідження, між тим останнє не переводиться і це загрожує невиправимою шкодою для науки, Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН за свій обов'язок вважає просити Сектор Науки НКО в терміновому порядку розв'язати питання про асигнування коштів та інші заходи що до археологічного дослідження торфовищ УСРР, про які ВУАК

писав у своїй доповідній записці з 1.IV ц. р. за № 185» [Там само, арк. 116].

Дбаючи про збереження всіх археологічних знахідок, які можуть трапитися під час добування торфу, ВУАК того ж самого дня, 11 червня, надсилає листа-клопотання, з вихідним № 302, до Укрторфоб'єднання, в якому, крім всього іншого сказано, що: «Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН, бажаючи припинити це негативне ставлення й намагаючись негайно розгорнути відповідну роботу в галузі дослідження торфовищ, цілком усвідомлює, що зробити це без участі широкої маси робітників силами одних лише фахівців-археологів було б недоцільно та й не можливо.

На думку ВУАКу, треба негайно організувати цю справу так, щоб кожний робітник торфорозробок був свідомим помічником та зацікавлений в цій справі. А тому ВУАК вважає за кінце потрібне негайно відрядити одного із своїх наукових співробітників на торфорозробки, який би на місці познайомив широку масу робітників з цією галуззю дослідження торфовищ, організував би на торфорозробках інститут археологічних кореспондентів, археологічні пости тощо, словом перевів би організаційну та інструктивну працю».

Крім того, ВУАК попросив від Укрторфоб'єднання фінансової підтримки: «Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН вважає за доцільне й потрібне звернутися до УТО з проханням оказати зі свого боку можливу матеріальну допомогу і в інтересах загальної справи асигнувати певну суму (орієнтовно 1000—1500 карб.) на організаційні витрати, зв'язані з роботою по втягненню широких робітничих мас в дослідження торфовищ з боку археології» [Там само, арк. 117—117 зв.].

На які об'єкти торфорозробок було направлено Л. Д. Дмитрова того року, свідчить виданий йому «Мандат» від 6 липня 1932 р. за № 318, копія якого зберігається в фонді ВУАК: «Дано цього Мандата науковому співробітникові Всеукраїнського Археологічного Комітету ВУАН Л. Д. Дмитрову в тому, що він командируються на Салівонське (Білоцерківщина) та Брусилівське (Радомисльщина) торфовища для археологічного їх дослідження та організації цієї справи надалі.

Тому ВУАК звертається до всіх Держжустанов, партійних та громадських установ і окремих осіб з проханням всіляко допомагати Л. Д. Дмитрову в виконанні дорученої йому справи.

Голова ВУАКу, академік О. Новицький
Вчений секретар П. Курінний» [Там само, арк. 112].

7 липня 1932 р. ВУАК надсилає листа за № 319 до Київторфосоюзу з проханням розіслати розроблену археологами інструкцію по всіх артілях, що працюють на добуванні торфу, щоб зберегти всі виявлені знахідки: «Всеукраїнсь-

кий Археологічний Комітет ВУАН за свій приємний обов'язок вважає подякувати Київторфосоюзу за його свідоме та прихильне ставлення до справи археологічного дослідження торфовищ під час їх розробки, що цілком виявилось в заходах, які вжив Київторфосоюз в справі Салівонського торфовища.

...Маючи на увазі, що українські торфовища з боку археології ще зовсім не досліджені й не виключається можливість, що деякі з них під час розробки виявлять таку наукову вартість, що й Салівонське торфовище, ВУАК вважає за кінце потрібне просити Київторфосоюз надсилати вищезгадану інструкцію по всіх торфартелях, що працюють на торфовищах.

Що ж до археологічних знахідок, виявлених на Брусилівському торфовищу, то ВУАК доручає одержати їх своєму науковому співробітникові Л. Д. Дмитрову» [Там само, арк. 113—113 зв.].

Влітку 1932 р. на території Правобережного Полісся працювала досить потужна експедиція, головним завданням якої було дослідити місцеві ресурси для ефективного використання їх в промисловості.

За результатами роботи «Експедиції для дослідження історії промисловості України 1932 р. (Правобережне Полісся)» в Науковому архіві Інституту археології НАН України зберігається «Звіт експедиції для дослідження історії промисловості України. 1932 р.». Він невеликого розміру, всього 41 аркуш разом з текстом, фотографіями, картою маршруту та інформацією за витрачені кошти [НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 15, спр. 3]. З звіту вказано склад експедиції: «В погодженні з ВУАН та В.І.М. [Всеукраїнський Історичний музей — Г. С., Л. В.] — визначено персонал експедиції, стверджений Сектором науки НКО в складі:

Керівника експедиції — проф. О. П. Оглобліна, вченого секретаря та керівника польової групи Б. К. Пилипенка, мнс І. В. Бондаря, Ф. І. Демидчука, А. К. Граніта, Ф. Я. Кальченка; фотографа М. П. Галущенка та рекомендованого Геологічним інститутом — аспіранта Г. А. Білецького.

Із зазначеного складу експедиції постійну участь у підготовчій роботі беруть керівник експедиції та вчений секретар з притягненням до виконання окремих завдань поточної роботи т.т. І. В. Бондаря й Ф. І. Демидчука.

Із загального складу членів експедиції в погодженні з Сектором науки НКО зформовано польову групу із 7 осіб на чолі з керівником групи Б. К. Пилипенком.

Розроблено загальну інструкцію, щодо організації й провадження польової роботи з розподілом на підгрупи й визначенням персональних обов'язків» [Там само, арк. 9].

З археологів тут згаданий тільки І. В. Бондар, який в наступному, 1933 р., працював на

Польова група «Експедиції для дослідження історії промисловості України» в 1932 році в дорозі [НА ІА НАН України, ф. ПМК / Полісся, спр. 3, арк. 13]

розкопках території Михайлівського монастиря в Києві.

За два місяці роботи Польової групи експедиції в 1932 р. (з 14 липня по 10 вересня) було обстежено: пам'ятки залізо-рудної промисловості (обстежено й зібрано відомості за 62 колишніх та 2 діючих (у Димері та Малині) підприємств), місця виробництва порцеляни, фаянсу, скла та текстильної і паперової промисловості [Там само, арк. 18—31].

«Побіжно з основним завданням Польової групи за пляном експедиції — було переведено нотування й фото (30) — видатних пам'яток, придбано до 30 археолог., нумізмат. та інших експонатів, низку документів та інших архівних матеріалів.

Всього: обстежено об'єктів — 119.

Зібрано зразків кор[исних] копал[ин] — 120.

Придбано експонатів — 475.

Зроблено фото, креслеників — 359.

За польову роботу керівником експедиції проф. О. П. Оглобліним зроблено інформаційно-звітну доповідь перед Сектором Науки НКО З.Х.32 з поданням тексту попереднього звідомлення до ВІМ, ВУАН, подано відповідні відомості до преси (великотиражка ВУАН, «Пролетарська правда» та інші.). Приготовано альбом з фото видатних об'єктів дослідів» [Там само, арк. 31].

Крім того, в Науковому архіві ІА НАНУ, серед довоєнних «Актів прийому-передачі» зберігся документ під назвою: «Опис матеріалів Експедиції для дослідження історії промисловості України (Правобережне Полісся) р. 1932. (Керівник експед. Проф. О. П. Оглоблін)», який свідчить, що експедиція напрацювала значний матеріал. В описі перелічено матеріали польо-

вої роботи, куди входили: тексти, фото, малюнки, мапи і креслення — результати роботи за чотири рейди, проведені в різних місцевостях. Як видно з документу, ці матеріали, після закінчення польової роботи, поступово відредагував і підготував до здачі в архів керівник польової групи експедиції Б. Пилипенко. На жаль, ці матеріали або загинули під час Другої світової війни, або були передані до іншої установи. Залишився тільки опис матеріалів: «Опис матеріалів Експедиції для дослідження історії промисловості України (Правобережне Полісся) р. 1932. (Керівник експед. Проф. О. П. Оглоблін)

1. Матеріали польової роботи 1932 р. Зредагував Б. Пилипенко, керівник польової групи експедиції. Рейд 1 (дата 20.II.1933 р.) [дата редагування]

стор. 166 (з них 165а, фактично — 167 стор.)

фото 74

мал. 1

мап і кресл[ень] 60

2. Теж — Рейд 2 (дата 25.VI.1933 р.)

стор. 186 (з них 155а, 174а, фактично 188 стор.)

фото 62

мал. 10

мап і кресл[ень] 46

3. Теж — Рейд 3—4 (дата 10.VIII.1933 р.)

стор. 223 (+ 159а + 224 стор.) з них 134а, 135в, факт. = 226 стор.

фото 99 фактично фото 91

мал. 7 мал. 11

мап і кресл[ень] 29 кресл[ень] 33

Перенумеровані чисті сторінки 37, 38, 45, 61, 143, 144, 145, 186, 219 (чиста таблиця); Ра-

зом = 10 [НА ІА НАН України, Довоєнні Акти передачі, с. 7].

А 21 липня 1935 р. інші матеріали Поліської експедиції за 1932 р. було передано до ПМК та включено до Наукового фонду Інституту. Здав керівник експедиції проф. О. П. Оглоблін, прийняв завідуючий Науковим архівом Є. О. Дзбановський. В акті коротко перелічено матеріали, що передавались. 25 липня директор Інституту Ф. А. Козубовський затвердив цей акт передачі, поставивши свою резолюцію: «Затверджую. Матеріали включити до наукового фонду Інституту. Директор» (підпис). Документ має такий вигляд: «Акт. 21 липня 1935 року, згідно пропозиції Директора Інституту Історії Матеріальної Культури Академії Наук, мною передано до Інституту, для наукового розроблення, матеріали Поліської експедиції НКО УСРР (Київський Історичний Музей) й УАН 1932 року, а саме:

Три томи щоденника й матеріали Польової групи експедиції, з фото, малюнками, кресленнями й картами.

Один том звіту експедиції, з фото й картою.

Великий альбом фото експедиції.

Карта промислових закладів, обстежених польовою групою експедиції.

Здав: Керівник Експедиції Проф. Оглоблін (підпис)

Прийняв Зав. Науковим Архівом Дзбановський (підпис)» [Там само, с. 57].

Очевидно, тут мова йде про різні матеріали, так як про чотири рейди в акті не згадується, можливо Б. Пилипенко здав результати своїх досліджень, а О. Оглоблін — матеріали своєї роботи.

У 1933 р. Поліська експедиція продовжила свою роботу. У Науковому архіві зберігається складений ВУАКом машинописний «План експедицій та конференцій ВУАКу на 1933 рік», датований цей документ 19 грудня 1932 р. і має вихідний № 511. На ньому від руки, крім проставленої дати та вихідного номеру, дописано: «До Бухгалтерії ВУАН». Серед 13 пунктів цього документу, під номером 9 записано: «Поліська експедиція: проблема палафіт. споруджень. Дмитров, Левицький, Козубовський, Рудинський, Мушкет (серпень) 6.500 [руб.]» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 492, арк. 7].

Що таке «палафіт. спорудження» свідчить документ, направлений до Волинської Окрмеліоспілки 27 квітня 1930 р. за вихідним № 98, копія якого зберігається в Науковому архіві: «Одною з важливіших ділянок в преісторії України, ще зовсім не досліджуваних до цього часу є так зв[ані] палафіти — будівлі на палях та надбережні поселення неолітичної і бронзової доби, безпосередньо зв'язані з системою наших озер та торфовищ.

З розвитком планової експлуатації торф'яних покладів, що її розпочали Меліоспілки Корос-

тенської і Волинської округ, відчиняються широкі перспективи науково-археологічних досліджень, які мають проводитись в повному погодженні з тими операційними планами робіт, що їх ставить перед собою Меліоспілка» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 306, арк. 166].

У фінансуванні Поліської експедиції, крім інших, брав участь і Чернігівський обласний відділ Народної освіти. У Науковому архіві зберігається лист від цієї установи, направлений до ВУАКу 5 січня 1933 р. за № 544 і одержаний ВУАКом 11 січня за вхідним № 12: «Облнаросвіта просить повідомити які дослідження експедиції запроєктовані на 1933 р коштов ВУАКу та які дотації потрібно з боку Облнаросвіти» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 492, арк. 1].

На цей лист ВУАК відповів 20 січня 1933 р.: «До Чернігівської Облнаросвіти. Сектор науки. На Ваш від 5 січня 1933 № 544 Всеукраїнський Археологічний Комітет при ВУАН просить внести до Вашого кошторису такі видатки, зв'язані з дослідженням першоджерел історії матеріальної культури на території Чернігівської області:

1. Продовження досліджень на палеолітичній стації Мізин — експедиція проф. Рудинського, тривалістю 2 місяці — 8.700 крб.

2. На переведення розвідних археологічних робіт на території області, в першу чергу в районі Пушкарів, Погорілова і др. — 6.000 крб.

3. На дослідження торфовищ в археологічному відношенні — Замглай, Мар'янівка і др. — доцент Дмитров з розвід партією — 6.000 крб.

4. На лабораторну обробку і видання матеріалів дослідів того ж року, 40 друкованих аркушів — 5.000 крб.

Разом 25.700 крб.

Докладні кошториси, план праці експедиції ВУАК надішле по внесенні зазначених сум Вами, про що просимо повідомити нас.

Заст. Голови ВУАКу (Козубовський) [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 450, арк. 12].

Навесні 1933 р., напередодні робіт по промислового добуванню торфю, археологи розпочали підготовку до нового польового сезону. 13 березня 1933 р. відбулось засідання ВУАКу, на якому були присутні: Ф. А. Козубовський, К. Е. Коршак, Л. Д. Дмитров, М. М. Ткаченко, Т. М. Мовчанівський, С. С. Кокоско. На засіданні було заслухано доповідь Л. Д. Дмитрова про дослідження торфовищ, по закінченні якої присутні, високо оцінивши його роботу, висловили свою думку стосовно проблеми: «Коршак К. Е. відмітив, що працювати т. Дмитрову над торф'яною справою самому важко й тому необхідно організувати біля цієї роботи певний актив чи бригаду.

Мовчанівський Т. М. констатував, що Дмитров був піонером археологічного дослід-

ження торфовищ й вперше на Україні поставив на повістку роботи цю проблему, працюючи над нею три роки без належної уваги й підтримки з боку академічних кіл.

Козубовський Ф. А. привітав ініціативу й усю трьохрічну працю т. Дмитрова над торф'яною проблемою в археології, одночасно висловлюючи своє здивування та обурення з тої неухваги та байдужості, що були виявлені окремими установами до роботи т. Дмитрова» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 306, арк. 132].

На засіданні ухвалили ряд пунктів:

«3. Негайно вжити заходів, аби надалі забезпечити розвиток археологічного дослідження торфовищ в рівень з процесами торфорозробок. Зокрема: негайно порушити справу через Президію ВУАН та Сектор Науки НКО перед Наркомважпромом про конечну потребу та доцільність включення археологічних досліджень у загальні плани та кошториси торфорозробок, як одну зі складових частин загальної системи праці над торфовищами. Даний спосіб забезпечить в основному фінансово-виробничу базу для археологічного дослідження торфовищ, бо відсутність матеріальної бази й була за головну причину того, що в першій п'ятирічці археологічних дослідів над торфовищами не провадиться».

4. Визнати за конче потрібне виділити окремого наукового співробітника — археолога торфознавця, що на місцях торфорозробок організував би їх масово популяризаційну та польову дослідницьку роботу, а також забезпечив би пильний догляд та контроль за археологічними матеріалами торф'яників.

[...]

15. Стеження за реалізацією даних ухвал доручити тов. Дмитрову Л. Д., що за вказівками Президії ВУАКу повинен розробити конкретний план праці над торфовищами в 1933 р.

16. Кошторис (що при цьому додано) затвердити на суму 4.400 крб. й вжити заходів до його фінансової реалізації в 1933 році» [Там само, арк. 132, 135].

Згаданий кошторис також зберігається в Науковому архіві [Там само, арк. 137].

Вже 10 квітня 1933 р. ВУАК надсилає листа за № 226 до Облсектору Науки Київщини з проханням асигнувати кошти на археологічні дослідження торфовищ, серед яких значиться і експедиція для дослідження Полісся, на яку запланували вже більше коштів, ніж спочатку: «Археологічний Комітет Академії Наук просить передбачити асигнування на такі дослідження на терені Київщини року 1933:

Археологічне дослідження Полісся в частині пам'яток доклясового та раннеклясового суспільства. Експедиція за керуванням тов. Козубовського Ф. А.; термін — липень-серпень; потрібно коштів 12.620 крб.

Археологічне вивчення пам'яток ранньої феодальної доби по-Роських та Верхне-Богських городищ. Експедиція за керуванням тов. Мовчанівського Т. М.; термін — серпень-вересень; потрібно коштів на розвідки та рекогносцировки — 8.590 крб.

Разом 21.210 крб.

Заст. Голови ВУАКу (Козубовський) Вчений секретар (Мовчанівський)» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 450, арк. 29].

Зберігся й складений «Кошторис на археологічну експедицію для вивчення Полісся року 1933» з кількох пунктів:

1. Утримання наукового штату та найманих копачів:

а) Добове утримання 8 шт[атних] роб[ітників] експедиції з розрахунку 420 карб. на місяць кожному 420 × 8 — 3.360 карб.;

б) На переїзди наукового штату, залізничні квитки тощо 800 карб.;

в) Наймання тимчас[ових] та поден[них] робітників, копачів з розрах[унку] 8 карб. на день при 20 пересічно копачах за 30 день польової роботи 8 × 20 × 30 — 4.800.

Разом за п[унктом] 1 — 8.900 карб.

2. Устаткування експедиції;

3. Господарське утримання експедиції;

4. Опрацювання матеріалів.

Всього — 12.600 карб. [Там само, арк. 30].

1 серпня 1933 р. СІМК (установа, створена у квітні 1933 р., до якої увійшов ВУАК) надсилає листа за № 907 до керівника Поліської Комплексної експедиції ВУАН: «На кошти, що їй призначено на роботи СІМК ВУАН (2.500) в межах Чернігівщини має бути проведено обстеження в районі торфовищ Замглай-Паристе та інші, і обстеження в басейні р. Сноу для вивчення слідів первісно-комуністичних громад стації горішнього палеоліту».

Зазначені роботи проводитиме бригада в складі Л. Д. Дмитрова (обстеження торфовищ), С. Г. Баран-Бутовича (Чернігівський музей, обстеження разом з Л. Д. Дмитровим району Замглай-Паристе) і К. М. Паликарпович (Біл[оруська] Акад[емія] Наук, обстеження в районі Сноу разом з С. Г. Баран-Бутовичем).

СІМК просить, видавши Л. Д. Дмитрову 1210 карб. відповідно прийнятого Експедицією кошторису лінією обстеження торфовищ, решту сум 1290 карб. передати в розпорядження СІМКу для дослідчої роботи розвідкової партії в басейні Сноу.

Бригадиром дослідчої групи СІМКу в Поліській експедиції є Л. Д. Дмитров» [Там само, арк. 46].

Аби робітники, що працюють на добуванні торфу, розумілися на значенні археологічних знахідок для науки і бережно з ними поводитись, були складені для них спеціальні «Інструкції». Лист СІМКу до Укрторфоб'єднання від 17 червня 1933 р. свідчить про співпрацю

промисловців з науковцями: «Секція Історії Матеріальної Культури ВУАН на Ваше прохання при цьому надсилає ще 5 примірників "Інструкція для робітників торфо та меліорозробок"».

Про одержання просимо нас повідомити. Вчений секретар СІМК (Мовчанівський) [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 306, арк. 154].

22 червня 1933 р. СІМК направляє листа за № 291 «До Комісії по влаштуванню комплексної Поліської експедиції», в якому сказано: «Секція Історії матеріальної культури ВУАН відповідаючи на відношення від 21/VI 1933 року просить включити до плану комплексної експедиції в Полісся трьох представників — істориків матеріальної культури, а саме: 1) археолога-торфяника, 2) археолога-фахівця з історії класового суспільства, 3) етнографа, а також забезпечити їх роботу потрібними коштами».

До плану включатимуться в основному такі форми: а) рекогносцировка та розвідка пам'ятників матеріальної культури на терені Полісся, зокрема обстеження торф'яників, річок і дюн; б) вивчення сучасного колгоспівського побуту; в) вивчення історії класової боротьби та революційних рухів на Поліссі.

Орієнтовно потрібно запланувати на цю роботу (1 місяць) мінімум 2.000 карб.

Проект науково-оперативного плану роботи буде складено відповідно трійкою негайно по затвердженню нашої групи дослідників керівництвом комплексної експедиції та підготовчої комісії.

Представник до Поліської експедиції — науковий співробітник Сімку — Л. Д. Дмитров.

Вчений секретар СІМК (Мовчанівський) [Там само, арк. 156].

У Науковому архіві ІА НАНУ зберігається документ від Уповноваженого II-го відділу в справі експедицій на прізвище Пасічник до СІМКу, й зокрема до Л. Д. Дмитрова, на якому зроблені помітки: «Одержано 1.VII.33; Виконано 2.VII.33». В документі сказано: «Прошу сьогодні 1.VII. до 4 год. дня заповнити прикладену до цього схему та скласти пояснювальну записку і здати до Ін-ту Соц. Реконструкції».

В пояснювальній записці подати крім інших моментів обґрунтування що до розміру витрат на експедицію та різні виїзди пов'язані з опрацюванням тематики Полісся» [Там само, арк. 158].

Територія, на якій в 1933 р. працював Л. Д. Дмитров, зазначена в «Мандаті», виданому йому 23 червня за № 292, копія якого зберігається в Науковому архіві: «Дано цього мандата науковому співробітникові Секції Історії Матеріальної Культури ВУАН Дмитрову Л. Д. в тому, що його відряджено обслідувати з боку історії матеріальної культури болота торфовищ, що знаходяться на терені

Чернігівської та Київської Областей...» [Там само, арк. 157].

Матеріали експедиції або не збереглися, або зберігаються в іншій установі, про те, що експедиція цього року працювала, свідчить «Звіт за роботу Секції Історії Матеріальної Культури в 1933 році», в пункті 6 якого записано: «Співробітник (позаштатний) СІМК тов. Дмитров, за відрядженням СІМК, брав участь у Поліській Комплексній експедиції, працюючи над проблемою "Торфовища, як історичне джерело". Зачитав доповідь та написав статтю про дану роботу (термін експедиції 1 міс)» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 493а, арк. 9].

У 1934 р. археологічна експедиція проводила рятувальні розкопки на території древнього Іскоростеня і мала назву «Коростенська археологічна експедиція 1934 р.» У ній брали участь: Ф. А. Козубовський, Т. М. Мовчанівський, В. І Маслов, В. К. Гончаров. Розкопки в Коростені розпочались 5 серпня 1934 р. і були викликані руйнуванням одного з городищ. В археологічному щоденнику Ф. А. Козубовського про це записано так: «Облвідділ нарості в Києві одержав повідомлення від Коростенського музею про те, що місцеві організації і військові частини почали руйнувати городище № 3 (уголок Швейцарії). Розкопування викликане поширенням стадіону. Аналогічного змісту листа було музеєм надіслано... до Інституту Історії Матеріальної культури ВУАН».

Облвно надіслав телеграфічно категоричного протеста проти цього і просив Інститут виїхати для обстеження і можливого повного дослідження. Дослідча група в складі Директора Ф. А. Козубовського, заст. тов. Мовчанівського та топографа Гончарова В. К. прибула 5.VIII до м. Коростеня» [НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 7, спр. 1, арк. 1—1 зв.].

Полісся в 1934 році досліджували і етнографи, як про це сказано в невиданій статті Ф. Козубовського «Підсумки і дальніші перспективи роботи Інституту Історії матеріальної Культури ВУАН до XVII річниці Жовтня», що мала б вийти в «Наукових Записках ІМК» в 1934 році (книга 2). В роботі сказано: «Етнографічна група співробітників Інституту в складі 3-х чоловік з 12/VII-34 досліджувала колгоспи, розташовані в районі с. Ново-Шепеличи на Чорнобильщині. За критерій до вибору об'єктів дослідження правив кращій колгосп району. За основну задачу для етнографів було поставлено дослідження матеріальної культури і нових соціалістичних форм, які виростили і розвиваються з соціалістичних основ, з колективізацією на Поліссі» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 616, арк. 22—23].

Про роботу експедиції в 1935 році є тільки згадка в «Пояснювальній записці до проекту тематичного плану Інституту Історії Матеріальної Культури УАН на 1936 рік» з якої стає відомо, що роботи велись по дослідженню

залізо-рудної промисловості: «Матеріальну культуру феодального суспільства на території УСРР мають висвітлити кілька тем з історії техніки, що являються компонентними темами до основної проблеми «Історії матеріального виробництва» на території УСРР. Цими темами 1936 р. історія металургії і зокрема залізорудної промисловості на Україні має бути висвітлена за X—XIII та XVII—XIX ст.ст. що значно доповнить уже проведено у 1935 р. роботу про металургію XVI—XVIII в.в. Остаточно має бути закінчена ця робота в 1937 році...

...Переважна більшість тем виконується за новими даними експедиційних досліджень, як тих що переведені Інститутом в 1934—35 рр. так і тих матеріалів що мають бути зібрані в експедиційній роботі 1936 року» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 621, арк. 1—3].

У 1936 р. Поліська історично-технічна експедиція досліджувала пам'ятки залізорудної промисловості на Поліссі. В експедиції взяли участь Житомирський і Чернігівський музеї. Ф. А. Козубовський в експедиції 1936 р. уже не міг приймати участь, бо був звільнений з ПМК у кінці січня. Як про це було сказано в Звіті ПМК за 1936 рік: «У січні 1936 р. було звільнено зі складу наукових співробітників Ф. Козубовського (кол. Директора Інституту за хибне керівництво і протаскування ворожої ідеології в наукових роботах), К. Штену, Т. Гавриленка, А. Коцевалова і В. Харкова за невиконання планових робіт...» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 614а, арк. 3].

З посади директора ПМКу Ф. А. Козубовського звільнили ще раніше, визвавши його з Ольвійської експедиції: від'їхавши до Києва з експедиції 25 вересня директором Інституту, він повернувся 2 жовтня 1935 року вже звільненим з цієї посади. [НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 11, спр. 51, арк. 51]. Директором ПМКу став направлений з Москви колишній юнга крейсера «Аврора» Микола Іванович Ячменьов, який обіймав цю посаду з 15 жовтня 1935 року по 2 вересня 1940 року [Архів канцелярії Президії НАН України, ф. 1, особова справа № 12].

У складі експедиції 1936 року працювали: «...старший науковий співробітник В. Телічко (керівник), старший науковий співробітник О. Оглоблін (заступник керівника), В. Петров, О. Кульська, науковий співробітник В. Маслов, О. Драко, Т. Мовчанівський, (помічник) керівника), лаборанти: Г. Стругацький, Ф. Лужицький, Л. Шевченко, В. Гончаров, Н. Барішевська, І. Безпалько, художник-етнограф Ю. Павлович і запрошений на геологічну роботу О. Стрижіус.

Від Житомирського музею взяли участь в експедиції наукові співробітники — Н. Дмитрук, Уманський, Снігур.

Тривалість експедиції півтора місяці (17. VI—2/VIII 1936 р.)

Експедиція збрала великий фактичний матеріал, що цілком ствердив дані про існування в XVI—XIX ст. на невеликих річках Полісся (в Україні) вододіючих залізородних рудень і в XVIII—XIX ст. перших на Україні доменних заводів. Експедиція встановила географічне розташування 18 поміщицьких рудень і 4 доменних заводів.

Розкопано залишки чотирьох рудень Городської, Смолівської, Глибочанської, Стариківської та чотирьох доменних заводів (Городського, Турчинецького, Високочанського, Денешівського). Знайдено велику кількість металевих виробів і зняв виробництва; ці матеріали дають змогу вивчити феодальну техніку чорної металургії XVI—XIX ст. та її сировинну базу.

Одночасно з дослідженням рудниць Поліська експедиція провела в с. Городському (Житомирської округи) розкопки трьох городищ. Добутий речовий матеріал збагачує історичну науку новими конкретними фактами» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 614, арк. 24—25].

В рукописі статті М. І. Ячменьова та В. П. Телічко «Інститут Історії матеріальної Культури АН УРСР в 1936 р.», говориться, що: «Експедиційна робота Інституту в 1936 році була проведена на значно більшій території, ніж у попередні роки і дала величезний матеріал, ґрунтовну матеріальну базу для дальшої наукової теоретичної роботи.

Інститут був тісно зв'язаний у 1936 році з рядом музеїв України і провадив з ними спільну роботу. Так, музей Житомирський і Чернігівський взяли участь у Поліській історично-технічній експедиції по дослідках залізорудної промисловості на Поліссі» [НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 614, арк. 2, 14].

В Науковому архіві зберігається «Акт передачі», який свідчить, що 31 січня 1958 р. більшість матеріалів експедиції 1936 р. було передано до Інституту теплоенергетики АН УРСР. В ньому записано: «Мы, нижеподписавшиеся, составили настоящий акт о передаче Институтом археологии АН УССР Отделу истории техники Института теплоэнергетики АН УССР следующих материалов:

1. Материалы по Полесской экспедиции 1936 г. 36 папок

2. Рукописные материалы по истории техники 13 папок

3. Карточные фотографии — 1 папка» [НА ІА НАН України, Післявоєнні..., с. 65].

Документ підписали вчений секретар ІА АН УРСР Р. І. Виезжев та завідувач відділом історії техніки Інституту теплоенергетики АН УРСР Ю. А. Анісімов. Акт був затверджений директором Інституту археології С. М. Бібіковим. В Науковому архіві Інституту археології залишились на зберіганні лише ті матеріали Поліської експедиції, які мають безпосереднє

відношення до археології [НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 15, спр. 1—5, 5а].

Протягом 1930—1936 рр. археологи України доклали всіх зусиль, щоб дослідити та зберегти археологічні пам'ятки Полісся, не зважаючи на дефіцит коштів та першочергову увагу держави на історію та розвиток промисловості.

Архів канцелярії Президії НАН України, ф. 1, особова справа № 12.

НА ІА НАН України, Довоєнні Акти передачі.

НА ІА НАН України, Післявоєнні Акти передачі.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1 (ВУАК), спр. 306.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 450.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 492.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 493а.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 614.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 614а.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 616.

НА ІА НАН України, ф. 59, оп. 1, спр. 621.

НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 7 (ПМК/Коростень), спр. 1.

НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 11 (ПМК/Ольвія), спр. 51.

НА ІА НАН України, ф. 60, оп. 15 (ПМК/Поліська експедиція), спр. 1—5, 5а.

Г. А. Станицина, Л. И. Виноградская

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ОБ ИСТОРИИ ПОЛЕССКОЙ ИСТОРИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ 30-х ГОДОВ XX ВЕКА

Статья вводит в научный оборот малоизвестные документы, хранящиеся в фондах Научного архива Института археологии НАН Украины, и касающихся истории и деятельности Полесской историко-технологической экспедиции 1930—1933 гг.

Согласно этим материалам, в начале 30-х годов, в результате проводимой в стране индустриализации, повысилась добыча торфа, который считался качественным и недорогим доступным топливом. Во время разработки торфяников, было обнаружено довольно много археологических находок: инструменты, украшения, остатки свайных построек, фрагменты мостков и дорог на болотах, лодок и т. п. Этот факт привлек внимание археологов, которые приложили много усилий для сохранения археологических находок, организации наблюдений за разработками и исследованиями торфяников.

Ключевые слова: исследования торфяников, археологические находки, рудни, добыча торфа, железорудная промышленность, экспедиция, Полесье.

H. O. Stanytsina, L. I. Vynogradska

ARCHIVE DOCUMENTS ON THE HISTORY OF POLISKA'S HISTORICAL AND TECHNOLOGICAL EXPEDITION IN THE 30^s YEARS XX CENTURY

Is the article there is an overview of the documents from the Scientific Archive of the institute of the Archaeology of Ukraine concerning Polish Expedition 1930—1933. The data shows that in connection with the industrialization of the country the peat was regarded as local fuel for 1930—1934 years.

During the extraction of peat a lot of archaeological finds were revealed: tools, ornaments, remains of buildings on stilts, bridges, roads in the swamps, boats etc. This fact drew attention of archeologists who put a lot of effort into preserving these finds.

Keywords: archaeological finds, exploration of peat, peat extraction, iron-ore industry, expedition, Polissya.

Одержано 21.12.2016